

Geokeramika – Žemėn orientuota keramika

MILDA PALILIONYTĖ

Vilniaus dailės akademijos Kauno fakulteto
Keramikos studijų programos magistrė
Europos Sąjungos tarnautoja
palilionyte@gmail.com

Šis straipsnis parengtas remiantis Vilniaus dailės akademijos Kauno fakulteto Keramikos magistrantūros studijų tiriamuoju darbu „Posūkis geokeramikos link“ (apgintas 2025 m. gegužės 30 d., publikuotas Lietuvos akademinėje elektroninėje bibliotekoje eLABa¹). Jame analizuojamas naujosios Žemėn orientuotos keramikos, susiformavusios posthumanistinėje aplinkoje, raiškos laukas. Aptariami natūraliai susiformavę nauji keramikos menininkų vaidmenys, kurių bene svarbiausias – prisidėti siekiant įveikti žmogaus santykio su gamtine substancija perskyrą. Atsižvelgus į išanalizuotą informaciją ir susintetinus analizės duomenis, sukuriamos naujos dar neegzistuojančios sąvokų „geokeramika“ ir „geokeramikas“ apibrėžtys. Tai padeda išskirti ir įvertinti ryškiausias Žemėn orientuotą turinį kuriančių šiuolaikinių keramikos menininkų praktikas visame pasaulyje ir Lietuvoje.

Esminiai žodžiai: geokeramika, geokeramikas (-ė), amatmeninkis, antropoceno epocha, posthumanizmas, Žemėn orientuota keramika.

Įvadas

Posthumanizmo aplinkoje, žmogų nukėlus nuo jo paties susikurto pražūtingo pjedestalo, kūrėjams atsivėrė daug naujų horizontų. Keramikos (meno) pasaulis palytėtas įdomių virsmų: amatas ir menas susilieja į amatmeną² ar amatmenį³; mokslininkai

ir įvairių sričių profesionalai iš dalies arba visiškai persikvalifikuoja į keramikus; patys keramikai savo kūrybą pasuka Žemėn orientuota linkme ir pradeda sąmoningai arba jautimiškai kurti naująją keramiką – geokeramiką. Nepaisant to, kad dar galimai neegzistuoja arba nėra viešai paskelbta geokeramikos sąvokos apibrėžtis⁴, Žemėn

1 Palilionytė, Milda. „Posūkis geokeramikos link“. Magistro darbas. 2025, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:232069761/datastreams/MAIN/content>.

2 Jei tai ne *artisanart* (amato-meno), vartojamo anglų ir prancūzų kalbose, vertinys, kurį bene pirmoji pasiūlė Ieva Bertašiūtė-Grosbaha, tuomet šio dūrinio lietuviškas atitikmuo. Daugiau žr. Bertašiūtė-Grosbaha, Ieva. „Ką žino menininkės rankos – materialusis intelektas ir tylosios žinios kūrybinėje praktikoje“. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2021, p. 21.

3 Natūralesnė dviejų daiktavardžių „amatas“ ir „menas“ dūryba būtų „amatmenis“ (plg. „Literatūrme-

nis“ – nuo kultūros žurnalo „Literatūra ir menas“ pavadinimo).

4 Naujadaras „geokeramika“, kartu su naujadaru „geokeramikas (-ė)“, mano iniciatyva 2025 m. vasario 19 d. užregistruoti *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyne*. Daugiau žr. „Geokeramika“, *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Lietuvių kalbos institutas, 2015–2025, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://ekalba.lt/naujazodziai/geokeramika?paieska=geokeramika&i=68c402fd-8bb2-42a9-98ad-ea760c82fd7c> ir „Geokeramikas (-ė)“, *ibid.*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://ekalba.lt/naujazodziai/>

orientuoti keramikai ja vis tiek užsiima visame pasaulyje. Galbūt dėl palyginti jauno amžiaus, o gal dėl kitų priežasčių niekas jos neįvardijo kaip *de facto*. Šiame straipsnyje pateikiamas posthumanistinės aplinkos padiktuotas naujadaras su savo koncepcija, medžiagiškumu ir estetika, kuris, tikėtina, galėtų įsitvirtinti tiek lietuvių, tiek kitų kalbų vartosenoje. Tyrimo objektas – posthumanistinėje aplinkoje vykstantys geokeramikos procesai, raida ir ypatumai. Jiems įvertinti, taip pat postantropocentrizmo idėjų sklaidai ir įtakai šiuolaikiniam kūrybos laukui aptarti, pasitelkiamas analizės metodas; analitinis ir sintezės metodai reikiami geokeramikos naujadarų sąvokai apibrėžti.

Antropoceno prieštaros

Antikos laikais prasidėjusio humanizmo stadijos ir raiškos, šimtmečiams bėgant, įvairavo, kaip ir žmonijos daromas neigiamas poveikis Žemės geologijai ir ekosistemoms. Humanizmas, „[a]ntropocentrinė žmogaus vertė ir orumą bei juos atitinkančius visuomeninius santykius teigianti pasaulėžiūra“⁵, neapsiėjo be krizių. Aktualiausia – antropocentrizmo, „pagal kurį žmogus yra Visatos centras, galutinis jos raidos tikslas“⁶. Pastaroji įsimintina ne tik dėl antropocenai, vadinamajam žmogaus

amžiui⁷, priskiriamų neigiamų procesų, bet ir dėl jo, kaip Žemės geologinės epochos, egzistavimo užginčijimo.

Antropoceno, kaip naujos Žemės geologinės epochos, pradžią nustatyti pasiūlė atmosferos tyrinėtojas, chemikas, Nobelio premijos laureatas olandas Paulas J. Crutzenas, kartu su amerikiečių mokslininku Eugene F. Stoermeriu. 2000-aisiais jie kreipėsi į kolegas mokslininkus⁸, bet ypač į Tarptautinės geosferos ir biosferos programos narius⁹, pasiūlydami antropoceno pradžią laikyti XVIII amžių. Anot jų, nuo Jameso Watto garo variklio išradimo 1784-aisiais galima aiškiai matyti per du šimtus metų žmogaus veiklos padarytą poveikį pasauliniu mastu. Nuo kreipimosi praėjus devyneriems metams – Tarptautinei geologijos mokslų sąjungai¹⁰ priklausančios Tarptautinės stratigrafijos komisijos¹¹ įgaliotojo organo Kvartero stratigrafijos pakomitečio¹² iniciatyva –

7 Angl. *age of humans, age of mankind*.

8 Crutzen, Paul J., Stoermer, Eugene F. „The “Anthropocene”. *IGBP Newsletter* 41, [interaktyvus], 2000, [žiūrėta 2025-06-13], p. 17 ir 18. <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>.

9 Angl. The International Geosphere-Biosphere Programme (IGBP). Tai buvo Tarptautinės mokslo tarybos (angl. International Science Council, ISC; iki 2018 m. liepos mėnesio – International Council for Science (ICSU) remta globalių pokyčių tyrimų programa, veikusi 1987–2015 m. *About*, International Geosphere-Biosphere Programme (IGBP), [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <http://www.igbp.net/about.4.6285fa5a12be4b403968000417.html>.

10 Angl. International Union of Geological Sciences (IUGS).

11 Angl. International Commission on Stratigraphy (ICS).

12 Angl. Subcommission on Quaternary Stratigraphy (SQS).

geokeramikas,%20-%C4%97?paieska=geokeramika&i=42ce378d-fcff-4e0d-ba70-ad9600a0cbf.

5 Morkūnienė, Jūratė, Plečkaitis, Romanas. „Humanizmas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.vle.lt/straipsnis/humanizmas>.

6 „Antropocentrizmas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.vle.lt/straipsnis/antropocentrizmas>.

suburta Antropoceno darbo grupė¹³. Jai buvo pavesta išnagrinėti, kaip žmogaus sukeltos klimato kaitos įrodymai atsispindi geologijoje, ir nustatyti, ar to užtenka naujam stratigrafiniam vienetui būti įtrauktam į geochronologinę arba geologinę laiko skalę¹⁴. Kai kas pritarė šių mokslininkų pasiūlytai datai, kaip atspirties taškui, kai kas antropoceno pradžią visgi laikė XX a. šeštąjį dešimtmetį, „kuomet Žmogus tapo geologine jėga, galinčia paveikti visas planetos gyvybės formas“¹⁵. Tai – industrinės revoliucijos įsigalėjimas, atominės bombos testavimas, natūralių buveinių, laukinės faunos ir floros naikinimas, niokojanti žmonijos (ūkinė) veikla, pagreitį įgaunanti įvairiopa tarša tiek Žemėje, tiek aplink ją.

Po ilgus metus trukusių diskusijų Tarptautinė geologijos mokslų sąjunga oficialiai paskelbė: tebesitęsia prieš 11 700 metų¹⁶ prasidėjusi ankstyvojo holoceno epocha, sutampanti su pastutiniuoju ledynmečiu. Tokia išvada pateikta po 2024 m. vasario 4 d.–kovo 4 d. vykusio Antropoceno darbo grupės, kuriai priklausė pasaulinės reikšmės nevyriausybinei mokslinei organizacijai priklausantys „aukščiausio kalibro geologijos mokslininkai iš įvairių valstybių, turintys daug kvartero stratigrafijos ir chronologijos ekspertinių žinių“¹⁷, balsa-

vimo. Už pasiūlymą antropoceno epochą oficialiai įtraukti į geochronologinę skalę teigiamai pasisakė keturi balsavusieji, dvylika buvo prieš, trys susilaikė, trys išvis nebalsavo¹⁸. Išsiskyrė ne tik geologijos mokslininkų požiūris į antropoceną kaip galimai naują epochą, bet ir į jos tikėtiną pradžią. Vieni įsitikinę, kad antropogeninis poveikis Žemės aplinkos ir klimato sistemoms prasidėjo gerokai anksčiau nei XVIII amžiuje, nurodydami ankstyvąją žemdirbystę, industrinę revoliuciją Vakarų Europoje, Amerikos ir Ramiojo vandenyno šalių kolonizaciją ir kt. Kitiems, antropoceno amžių skaičiuojantiems maždaug nuo XX a. šeštojo dešimtmečio, jis pasirodė pernelyg jaunas: į geochronologinę skalę paprastai įrašomos tūkstančius ar net milijonus metų užsitęsios epochos. O čia kalbama apie laikotarpį, nesiekiantį vieno žmogaus gyvenimo! Tretiems žmonijos poveikis pasaulinėms sistemoms – transgresyvus, kintantis laike ir erdvėje, taigi jo pradžios negalima tinkamai pavaizduoti izochroniniame horizonte, atspindinčiame vieną laiko tašką¹⁹. Iš tokių pasvarstymų gimė alternatyvi teorija, kad antropocenas prilygintinas ne į geochronologinę skalę įrašytinai epochai, bet veikiau Žemės geologinės istorijos įvykiui, panašiam į deguonies revoliuciją, kambro sprogimą ar didžiosios ordoviko periodo rūšių diversifikacijos procesą. Taigi antropoceno sąvoka turėtų būti sietina ne su formaliu geologiniu terminu, bet – diskusijose apie antropogeninį poveikį Žemės klimatui ir ekosistemoms – kaip

13 Angl. Anthropocene Working Group (AWG).

14 Angl. Geological Time Scale (GTS).

15 Braidotti, Rosi. *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press, 2013, p. 2.

16 *Formal subdivision of the Holocene Series/Epoch*, Stratigraphy, [interaktyvus], 2018, [žiūrėta 2025-06-13], <https://stratigraphy.org/news/125>.

17 *The Anthropocene*. IUGS, [interaktyvus], [p. 2], 2024, [žiūrėta 2025-06-13], https://www.iugs.org/_files/ugd/f1fc07_40d1a7ed58de458c9f8f24de5e739663.pdf?index=true.

18 *Ibid*, [p. 2].

19 *Ibid*,

„neįkainojamas žmogaus ir aplinkos sąveikos deskriptorius“²⁰.

Apie amatmeną ir molio renesansą

Palengva keičiantis požiūriui į gamtą ir jos sampratą, žaliosios planetos (iš)likimu susirūpinę mokslininkai ragina į ją atsisigręžti kaip į lygiavertį, ne mažiau pagarbos nei patiems žmonėms reikalaujantį pradą. Pastebėjus, kad kūrybiškai ir kritiškai pateiktas mokslinis turinys gali padėti pagyvinti discipliną, sudominti daugiau žmonių ir pasiekti įvairesnių auditorijų, kai kurie mokslo tyrėjai vis dažniau kuria poeziją ar meno instaliacijas – pavieniui arba su rašytojais ir menininkais²¹. Tokioms iniciatyvoms tarptautinė menininkų bendruomenė labai pritaria: kūrėjai skatinami išsiugdyti įgūdžius raiškiai pasakoti apie savo veiklą, suprantamai argumentuoti, būti politiškai aktyviems, eksperimentuoti, praplėsti ar net peržengti įsitvirtinusios praktikos ribas – siekti aukščiausiojo pažinimo taško. „Posakis *to boldly go where no man has gone before* – [„]drąsiai eiti ten, kur dar niekas nebuvo įžengęs[“] – lieka pavyzdys tiek mokslinėje, tiek meninėje praktikoje“²².

Antropoceno diskursas, mokslininkų ir menininkų atsivėrimas vieni kitiems praėjusio šimtmečio antroje pusėje ir ypač šio amžiaus pradžioje ir tarp jų sustiprėjęs bendradarbiavimas prašosi paralelės. Kaip

pastebėjo menininkas ir tyrėjas Vytautas Michelkevičius, Renesanso kūrėjas „būdamo vienu metu ir mokslininkas, ir menininkas, ir išradėjas, tik vėliau nuo Apšvietos epochos šios praktikos buvo atskirtos, ir prie to nemažai prisidėjo filosofija ir akademinės institucijos“²³. Praėjus keliems šimtams metų, paženklinanti retesnių įsimintinų išimčių, posthumanistinėje aplinkoje natūraliai susiformavo šiuolaikiniam kūrėjui palankios sąlygos panerti į gamtos ir tikslųjų mokslų vandenį, grįžti prie meno tyrimus organiškai papildančių tiriamųjų praktikų²⁴. Istorija kartoja? Be kita ko, įteisinta meno doktorantūra²⁵, daugėja savarankiškų ir meno akademijų dėstytojų paskatintų meninių tyrimų.

Šiuolaikinio meno pasaulyje pastebima siaurėjanti, kartais ir visiškai išnykstanti riba tarp amatų ir meno. Suomų filosofas Juha Varto pastebėjo, kad „amatininkas tik visai neseniai tapo menininku, ir šis virsmas iki šiol ne visada aiškus“²⁶. Anot jo, „[a]matininko profesiniai įgūdžiai nekelia klausimų, juos gali aiškiai pamatyti ir patirti; kita vertus, menininko įgūdžiai

20 IUGS, *op. cit.*, [p. 2].

21 Magrane, Eric. „Climate geopoetics (the earth is a composted poem)“. *Dialogues in Human Geography*, 2020, Nr. 11, d. 1, p. 4–160, doi: 10.1177/2043820620908390.

22 Varto, Juha, *Meninis tyrimas. Kas tai? Kas jį atlieka ir kodėl?* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2022, p. 59.

23 Narušytė, Agnė. „Pirmasis pokalbis apie meninį tyrimą: (kodėl gi) menininkui (reiktų) vėl į akademiją?“ *ArtNews*, [interaktyvus], 2014, [žiūrėta 2025-06-13], <https://artnews.lt/pirmasis-pokalbis-apie-menini-tyrima-kodel-gi-menininkui-reiktu-vel-i-akademija-22912>.

24 Anot Vytauto Michelkevičiaus, dėl dalies gamtos mokslų dažnai atliekamų praktika grįstų tyrimų jie yra „epistemologiškai net artimesni meniniam tyrimui nei humanitariniai mokslai“. Narušytė, Agnė, *op. cit.*

25 Lietuvoje – 2009-aisiais. Daugiau žr. 2009 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas Nr. XI-242, Suvestinė redakcija nuo 2025-01-01 iki 2025-08-31, e-seimas.lrs, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430/asr>.

26 Varto, Juha, *op. cit.*, p. 162.

išlieka abstraktūs ir jų vertė išaiškėja tik laikui bėgant, pardavus darbus arba jų vertei išaugus po menininko mirties²⁷. „Amatmenas“ – bene geriausiai amato ir meno santykį šiandieniniame kontekste įvardijantis naujadaras, kurį Lietuvoje viešai bene pirmąkart pavartojo keramikė Ieva Bertašiūtė-Grosbaha. „[T]ai menas, kurio darbo procesas ir rezultatas atspindi, komentuoja ar nagrinėja amato vertybes – medžiagos pažinimą, darbo procesą, rankų darbą, procesiškumą ir kt.“²⁸ Gražus žodžio „демиургas“ – senovės Graikijoje laisvo amatininko, meistro ir kartu menininko – sinonimas. Taigi šiuolaikiniai amatininkai gali turėti savo kūrybinių sumanymų ir reikštis kaip menininkai, o greta jų dargi lygiuojasi naujieji kūrėjai – į menininkus persikvalifikavę mokslininkai ir įvairių sričių profesionalai.

Posthumanistinėje aplinkoje besireiškiantys menininkai ieško dar nematytų formų ir naujos medžiagos kūrybiniais projektams įgyvendinti arba bando ją susikurti. Nubraukus atminties dulkes, kūryboje pasitelkiama kadais populiaru, bet šiandien dėl įvairių priežasčių kūrėjų rečiau naudojama žaliava – molis. Pradedama susivokti, kad nuspėjamumu pasižymintis perdirbtas molis, atkeliaujantis iš tolimiausių pasaulio kampelių storo plastiko maišuose, ne tik atima (susi)pažinimo galimybę ir džiaugsmą, bet dažniausiai nebūna nei ekologiškas, nei įkvepiantis. Kaip ir meno pasaulyje naudojamos polimerinės ir epoksidinės medžiagos: jos savo sudėtyje turi polivinilchlorido plastiko (PVC) su

potencialiai žalingais plastifikatoriais²⁹, kancerogeninio epichlorohidrido (ECH)³⁰ ir endokrininę sistemą ardančio bisfenolio A³¹. Atsigręžus į Žemę, kaip planetą, ir – per naujojo medžiagiškumo prizmę – į žemę, kaip tos planetos paviršių, dirvožemį visu savo apčiuopiamumu, apima *déja vu*³². Ilgą laiką po užmaršties klodais tūnojusią informaciją apie molingos žemės pažinimą ir molio paruošimą šiandien drąsiai keramikos menininkai sąmoningai ištraukia į dienos šviesą, pataria, kaip pabandyti iš naujo prisijaukinti senokai atjaukintą vietinį – vadinamąjį laukinį³³ – molį, ir noriai dalijasi savo patirtimis. Puodininkystės amatas įmuziejinamas Lietuvoje ir svetur – nuo nacionalinio lygmens iki privačių iniciatyvų. Tarsi iš miglos palengva išnyra prieš tai joje kelis dešimtmečius skendėjusi žiedinė³⁴ arba tvari³⁵ keramika, dar kitaip žinoma lėtosios³⁶ arba nulinio kilometro³⁷ (siekio) keramikos pavadinimais. Atgaivinamos senosios technologijos, kaip antai raugo, redukcijos, anagamos, sasukenei ir kitos.

29 ECHA identifies risks from PVC additives and microparticle releases, ECHA, [interaktyvus], ECHA/NR/23/31, [žiūrėta 2025-06-13], <https://echa.europa.eu/-/echa-identifies-risks-from-pvc-additives-and-microparticle-releases>.

30 Epichlorohydrin (1-chloro-2,3-epoxypropane), ECHA, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://echa.europa.eu/substance-information/-/substanceinfo/100.003.128>.

31 Bisphenols, ECHA, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://echa.europa.eu/hot-topics/bisphenols>.

32 Pranc. k. – „jau matyta“.

33 Kitaip – natūralus jo gamtinėje buveinėje rastas molis. Angl. *wild clay*.

34 Angl. *circular*.

35 Angl. *sustainable ceramics*.

36 Ang. *slow*.

37 Angl. *zero (o) kilometre ceramics*.

27 *Ibid.*

28 Bertašiūtė-Grosbaha, Ieva, op. cit., p. 21.

Atliekami įvairūs tarpdisciplininiai moksliniai tyrimai, į savo lauką įtraukiantys molį ir keramiką. Su tuo susijusius eksperimentus liudija performansai, videoprojektai ir tekstai, taip pat – įvairiaspalvės keraminių bandinių paletės. Sukurtos iš tam tikroje aplinkoje iškastų skirtingas kokybes turinčių molių ir jų mišinių, dekoruotos moliais ir jų mišiniais, įvairiomis pramoninėmis metalų ir bioenergijos atliekomis, net užteršto Venecijos lagūnos dumblo mėginiais, jos yra pravarčios ne tik patiems tyrėjams siekti užsibrėžtų tikslų, bet ir pasitarnauja šiandienos ir, tikėtina, ateities kūrėjų (inovatorių) kartoms. Į Žemę atsigręžę šiuolaikiniai keramikos menininkai stengiasi maksimaliai prisidėti minimalizuojant padaromą neigiamą poveikį mūsų planetai, o jiems patiems pradeda vertis nauji horizontai, nuspalvinami netikėtų gyvų ir literatūrinių pažinčių su sąmoningai kitaip gyvenančiais kūrėjais.

Nauji (geo)keramikos menininkų amplua

Posthumanistinėje aplinkoje besireiškiantys keramikos (amat)meninkai ir į juos persikvalifikavę mokslininkai ir įvairių sričių profesionalai stebina plačiu meninės raiškos spektru. Pabrėžtina, kad „[d]abartiniai santykiai su gamta jau nebėra vien meniniai – jie tampa politiniais. Menininkai, veikiantys aplinkosaugos, ekologijos, socialinės gerovės, pirminių tautų gyvenamosios aplinkos išsaugojimo ir pan. srityse, savo kūriniais kalba politiškai, o estetiniai aspektai įvairiai įvyniojami į filosofinius, sociologinius bei mitologinius konceptus ar jais grindžiami“³⁸. Keičiasi ir pats gamtos supratimas: ji labiau sužmoginama, sudvasinama ir kartu

iš žmonijos reikalauja pagarbaus ir abipusiškai naudingo bendravimo³⁹. Artimo, tęstinio ir intensyvaus kūrėjų santykio su žeme kūrybinis rezultatas, visokeriopos pagarbos savo aplinkai ir sugyvenimo su ja pavyzdžiai turėtų kviesti ne tik stebėti ir gėrėtis, bet ir susimąstyti, įsitraukti ir veikti⁴⁰.

Italų kilmės tekstilės dizaino tyrėja ir išradėja Francesca Perona apklausė dar senovės romėnų laikais keramikos gaminiais garsėjusių, o nuo XVII a. savitu keramikos stiliumi pasižyminčių Albisolos Marinos ir Albisolos Superiorės⁴¹ keramikus. Paaikškėjo, kad dauguma jų ne tik nebenau doja ranka paduotų vietinių žaliavų, bet ir nežino iš didmenininkų perkamo molio kilmės! Kartu su keramiku Marco Tortarolo ištyrinėjusi skirtingus vietinius molius, pasinaudojusi *digifabTURING* robotikos platforma išgautais *ekstruzijos* efektais ir sluoksniavimo metodais ir atsižvelgusi į geologinės *stratigrafijos* estetiką, ji sukūrė meno kūrinį *Ceramics for the Anthropocene*. Jis šiuo metu puošia Savonos keramikos muziejų Italijoje. Tuo tarpu šioje šalyje gyvenanti brazilų kilmės Lauren Moreira – po trylikos metų darbo psichiatrinės reabilitacijos srityje⁴² – persikvalifikavo ir dabar visus pasaulio keramikus kviečia tapti revoliucionieriais. Nuo mažens Amazonės indėnų primityvios keramikos estetikos paveikta ir judėjimo *Slow Food*⁴³ įkvėpta

39 *Ibid.*, p. 159.

40 *Ibid.*, p. 161.

41 Ligūrijoje (Italija).

42 *Più argilla meno plastica. More Clay Less Plastic*, *vivivalcolvera*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://vivivalcolvera.it/project/lauren-moreira> [žiūrėta 2025-06-13].

43 Lėtojo maisto judėjimas *Slow Food* gimė Italijoje 1986-aisiais kaip protestas dėl vietinių maisto tra-

38 Rubavičius, Vytautas, *op. cit.*, p. 160.

keramikė 2014-aisiais socialiniuose tinkluose paskelbė savo projektą *More clay less plastic*⁴⁴. Šiandien jis vienija bendraminčius keramikos kūrėjus iš aštuoniasdešimt šešių pasaulio valstybių. Kūrėja įsitikinusi, kad „[p]akeisdami plastikinius indus ir kitus reikmenis moliniais, mes visi galime būti didelės revoliucijos dalimi“⁴⁵. Laikas parodys, ar šis ambicingai skambantis dar gana jaunas judėjimas taps toks reikšmingas, kaip jo įkvėpimo šaltinis.

Danijos menų fondo stipendijos laureatė Vinni Frederiksen kuria iš jos pačios išsikasto laukinio molio. Jis jai sukelia pačių įvairiausių pojūčių ir potyrių, kuriuose tikėtina slypi „esmė arba energija, kurios mes nepaisome ir kuri privalo būti atnaujinta ir dekoduoja, – galbūt su joje esančia nauja kalba“⁴⁶? Lenkų kilmės meno daktarė Alicja Patanowska atskleidžia, kad „[m]olis su visu savo praktiniu turiniu, haptiniais pojūčiais ir proceso kryptingumu“ siūlo jai romano kalbą, tinkamą aktualioms šiandienos problemoms aprašyti⁴⁷. Škotijoje, Skajaus saloje, Fiona Byrne-Sutton jau kelis dešimtmečius iš vietinio molio lipdo „archetipiškos formos“ geopoetinius indus, dekoruotus stačiakampiu ranke-

nos pjūviu ar įspaudu vidinėje sienelėje. „Akivaizdžios paskirties neturintys“ indai yra skirti pasiteirauti, „[k]as yra aukštasis menas, o kas žemas? Kas – laukinis, o kas – naminis? Kaip mes įsivaizduojame savo kraštą?“⁴⁸ Keliskart meno ir keramikos srityse diplomuota kūrėja atskleidžia, kad jos meno sumanymai atliepia neramius laikus, kuriais gyvename. Be to, pasinaudama keramikos meno „žodynu“, ji kuria pranašiškas Sibilės „akis“ (aliejinės lempas) ir „sodus“ (indus), kuriais kviečia pamąstyti apie šviesą ir tamsą, apie nuojautą ir buitį. Peršasi nejauki mintis: nejaugi šiuolaikiniai keramikai imtųsi ant žemės užrašyti Žemės epą, lyriką ir dramą? It šumerų, babiloniečių ir asirų dantiraščius, kuriuos vienądien ateities kartos, o gal net kitos gyvybės rūšys siektų iššifruoti?

Ar keramikai, keičiantis gamtos vaizdo sampratai, galėtų veikti kaip savo aplinkos ambasadoriai, žemiškumo, į(si)žeminimo specialistai? Ant žolės pasitiesto kilimėlio įsitaisęs Polo Ramírezo prieškolumbinės eros technika kuria šiuolaikinį dizainą, įkvėptą gamtos ir Peru folkloro elementų. Kiekvienas didesnis perujiečio meno objektas gimsta jo rankose ir – tikrąja to žodžio prasme – kojose! Visai kaip pasakojime apie šiaurinėse šalies dalyse aptinkamą paukštį chilalo, arba cinamoninį krosnių⁴⁹, kuris snapu ir kojėlėmis ant medžių šakų iš purvo, molio ir plaušų lipdo patvarius iglu stiliaus lizdus. Teigiama, kad būtent šis, neretai vietinių gyventojų puodžiumi vadinamas, paukštis išmokė perujiečius

dicijų nykimo. Daugiau žr. *Our History, slowfood*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.slowfood.com/our-history>.

44 Liet. „Daugiau molio, mažiau plastiko“.

45 *About us, Moreclaylessplastic*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://moreclaylessplastic.org/more-clay-less-plastic>.

46 „Witchcraft. Vinni Frederiksen. Denmark“, Joker Johnsen, Susanne, editor. *European Ceramic Context 2024: Exhibition Catalogue*, Royal Danish Academy – Architecture, Design, Conservation, 2024, p. 56 ir 57.

47 „Reducing the Distance. Alicja Patanowska. Poland“, *ibid.*, p. 110 ir 111.

48 *Geopoetic vessels*, fionabyrnesutton, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], https://www.fionabyrnesutton.co.uk/gallery_497674.html [žiūrėta 2025-06-13].

49 Lot. *Furnarius cinnamomeus*.

puodininkystės⁵⁰. Polo Ramírez – ne išimtis: jis ne tik stebi šiuos plunksnuočius, bet ir kuria jų formos švilpynes, itin dideles, organiškų formų vazas. Savo gaminius formuoja archajišku, šiais laikais gan retai aptinkamu būdu – panaudodamas apvalainą, prieš tai penkioms jo šeimos kartoms atitarnavusį, formavimo akmenį ir medinę mentelę⁵¹. Kuria iš vietinio laukinio išsikasto molio, dekoruodamas oksidus užtepa su iš savo plaukų pasigamintais teptukais, o glazūruotas vietas galiausiai nupoliruoja į jas įtrindamas... veido prakaitą⁵². Turbūt labiau išžeminti nebėra kaip: atrodo, šis perujietis menininkas, gal kai kam net šamanas, – geokeramikas iš prigimties?

Arti prie žemės esantiems keramikams nesvetimas ir natūralistinio kraštovaizdžio kūrėjų amplua. Įsimintinas Škotijos aukštumose, prie Ėribolo įlankos, įsikūrusios danų kilmės keramikės meninis-gamtinis projektas. Lotte Glob⁵³, įsigijusi daugiau kaip 5,6 hektarų žemės, prieš tai „it drobė“ pliką teritoriją apjuosė tvora nuo elnių ir apsodino penkiais tūkstančiais medžių. Dabar ten – meno, laukinės faunos ir floros parkas, žinomas Nedidelio skulptūrų skly-

po⁵⁴ pavadinimu. „Tarp kalvų ir dangaus“⁵⁵ tarpsta 75 keraminės skulptūros ir instaliacijos, sukurtos į molių mišinius išlydytų arba įdegtų uolienos gabalų ir akmenų, rastų kaulų, stiklo šukių ir įvairių nuosėdų. Iš pasivaikščiojimų po vietines apylinkes parsineštais smulkiaisiais radiniais, savo piešiniais ir moliu keramikė kuria jutimines knygas, kurios, praėjusios 1300–1320 laipsnių karštį, nugula apvalainos bibliotekos *Book Broch*⁵⁶ lentynose ir ne tik.

Meninis molio turizmas – dar vienas įdomus akcentas tarpdisciplininuose šiuolaikinio meno projektuose. 2024-ųjų Europos šiuolaikinio stiklo ir keramikos meno trienalėje dalyvavusios Anne Marie Dehon, Jennifer Forsberg ir Marilen Rauch pastebėjo, kad naudojant nevietinį ir nelaukinį molį, bet lipdyti ar žiesti paruoštą reikiamą molio masę, reikėtų sau atsakyti į klausimą, iš kur visa tai atkeliauja. Menininkės savo videoprojektu „Telkinys. Vestervaldo projektas“⁵⁷ siekė dialogo su platesne keramikų bendruomene apie naudojamos medžiagos kilmę, jos išgavimo poveikį ir tvarumą. Savo aplinkos ir

50 *TO CRAFT CLAY IS TO LOVE & RESPECT THE EARTH*, poloramirez, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://poloramirez.com>.

51 *Rock & Paddle Technique*, poloramirez, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://poloramirez.com/rock-paddle-technique>.

52 Arnold, Stephanie. „Vicús and Tallán Roots: Polo Ramírez“. *Ceramics Monthly*, [interaktyvus], 2024, Nr. 3, [žiūrėta 2025-06-13], <https://ceramicartsnetwork.org/ceramics-monthly/ceramics-monthly-article/vic%C3%BAs-and-tall%C3%A1n-roots-polo-ram%C3%ADrez#>.

53 *About*, LotteGlob, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://lotteglob.co.uk/about>.

54 Angl. *Sculpture Croft*. Croft reiškia „nedidelį sklypą“ ar „lauką“, tinkamą ūkininkauti, paprastai besiribojantį su namu.

55 Neišvengiamai prieš akis stoja César Manrique (1919–1992) – ispanų dailininko, skulptoriaus, gamtos aktyvisto ir puoselėtojo iš Kanarų salų – darbai. Ypač jo gimtojoje Lanzarotėje su lunarinio kraštovaizdžiu: siekdamas harmonijos tarp gamtos ir žmogaus, C. Manrique sukūrė architektūrinių ir urbanistinių projektų, išsibarsčiusių po visą salą, kuriuose, be kita ko, dera ir keramikos meno objektai.

56 Angl. *broch* – nuo šiaurinėje Škotijos dalyje randamų priešistorinių apvalių akmeninių bokštų.

57 „Deposit / Westerwald Project Tontouristen Kollektiv. Sweden“, Susanne Jøker Johnsen, editor, *op. cit.*, p. 142 ir 143.

jos išteklių pažinimas, gebėjimas su jais dirbti ir neekvojant iš jų kurti meną – postantropocentrizmo aplinkoje itin svarbi siekiamybė. Atsakymų žinojimas – gyvai ar virtualiai atsidūrus karjere – gali padėti geriau suvokti molį kaip „žemės ir gamtos tąsą“ keramikoje. Įdomu, kad Lietuvoje molio turizmas jau kurį laiką aktyviai vyksta Šaltiškių karjere (Akmenės rajone): „tai 2017 m. vasarą dviejų žmonių pastangomis gimusi iniciatyva, kviečianti visus norinčius į mokamą ekskursiją po Akmenės karjerus, suteikiančią išskirtinę galimybę pamatyti Akmenės krašto industrines teritorijas“⁵⁸. Tokių ekskursijų galėtų vykti, pavyzdžiui, Dukstynose (Ukmergės rajone) ir kitose molingose vietose, pageidautina, kartais vedamų ir pačių keramikos menininkų. Į jas būtų pravartu atsivežti Lietuvos meno mokyklų moksleivių ir akademijų studentų, taip pat kartu su jais nukeliauti į atsinaujinusį Klaipėdos valstybinį muzikinį teatrą. Šio teatro vidaus interjero projektą atliko dailininkas-dekoratorius Mantas Petravičius, panaudodamas (nelietuviško⁵⁹) molio tinką: ant sienų ir lubų rankomis sukurtas bangų, kaip *perpetuum mobile*, efektas, o pats molis tapo ne tik menine dekoracija, bet ir prisidėjo pagerinant žiūrovų salės

akustiką⁶⁰. Arba užsirašyti į tarptautinės keramikos mokyklos „La Meridiana“ Italijoje, Toskanoje, organizuojamus laukinio molio ir uolienų gabalų, tinkamų meninei kūrybai, paieškos kursus.

Liuksemburge šimtmečiais garsėjęs, bet po keramiko Nicolas Schneider mirties 1941-aisiais užmaršties dulkėmis apklotas miestelis Nospeltas tarsi feniksas pakilo iš pelenų – atominių elektrinių techninio inžinieriaus Eugène (Usch) Biverio dėka. Jis XX a. antroje pusėje palaipsniui atgavino jau kurį laiką merdėjusias tradicijas, padedamas vietos profsąjungos savanorių ir politikų, įkūrė nedidelį keramikos muziejų, kuriame įrengta molinių švilpynių iš viso pasaulio ekspozicija, įskaitant ir lietuviškas⁶¹. Išėjęs į pensiją E. Biver visiškai atsidavė (geo)keramikos amatui ir baigdamas aštuntąją dešimtį savo darbus gyvai pristatė Didžiosios Hercogystės paviljone pasaulinėje parodoje „Expo 2020“ Dubajuje! Ten taip pat buvo galima pasigrožėti liuksemburgiečių dizainerės Julie Conrad pakabinamais keraminiais šviestuvais *Artefacts*, sukurtais kartu su multimedijų menininku Patrick Muller – iš E. Biver paruošto liuksemburgietiško laukinio molio. Šią kolekciją⁶² su iškalbingu pavadinimu

58 *Ekskursijos ir pramogos*, karjerais.lt, [interaktyvus], 2025, [žiūrėta 2025-06-13], <https://karjerais.lt>.

59 Lietuvos spaudoje mirganti informacija apie Klaipėdos valstybinio muzikinio teatro sienų ir lubų dekorui panaudotą lietuviško molio tinką yra klaidinga. Šią informaciją 2023 m. kovo 23 d., per aštuonių akademinių valandų praktinį seminarą, atskleidė prekės ženklo MR. CLAY įkūrėja ir vadovė Raimonda Radvilavičienė. Ji patvirtino, kad teatrą puošia unikalūs MR. CLAY molio tinkas, sukurtas Lietuvoje iš įvairių valstybių molų mišinių.

60 *Moderniausias šalyje Klaipėdos valstybinis muzikinis teatras – miesto identiteto ir pajūrio kraštovaizdžio dalis*, LRT, [interaktyvus], 2024, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2199518/moderniausias-salyje-klaipedos-valstybinis-muzikinis-teatras-miesto-identiteto-ir-pajurio-krastovaizdžio-dalis>.

61 Tarp jų – dvi keramikės Rūtos Indrašiūtės, kurias muziejui padovanojo šio straipsnio autorė.

62 2024 m. tapusių nuolatinės Liuksemburgo archeologijos, istorijos ir meno muziejaus (MNAHA) kolekcijos dalimi. *Artefacts*, Julie Conrad Design Studio (JCDS), [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://jcds.lu/artefacts>.

įkvėpė molinės švilpynės *Péckvillecher* iš Nospelto.

Posthumanistinėje aplinkoje natūraliai susiformavo šiuolaikiniam kūrėjui palankios sąlygos vėl panerti į gamtos ir tikslųjų mokslų vandenį, grįžti prie meno tyrimus organiškai papildančių tiriamųjų praktikų yra ištis dosnios. Tai atspindi tiek į gamtos mokslus pakrypusių menininkų, tiek į (geo)keramikų persikvalifikavusių mokslininkų ir įvairių sričių profesionalų paplitimas visame pasaulyje nuo XX a. antrosios pusės iki šių dienų. Jie šiandien gali keliauti kaip šamanai „tarp įvairių pasaulių – mitologinių, mokslinių ir kasdieniškųjų“⁶³, veikti kaip stebėtojai, tyrėjai, išradėjai, reikštis kaip šiukšlių arba atliekų dizaineriai, šaukliai⁶⁴, geopoetai⁶⁵ ir georašytojai, geožurnalistai, geovertėjai, natūralistinio kraštovaizdžio kūrėjai, geomuziejininkai, geoturizmo agentai ir

kitaip, meną paversdami kultūrą ir natūrą jungiančia tarpdisciplinine kūryba. Tol, kol žmonės dėl vienokių ar kitokių priežasčių nepalaikys tiesioginio ryšio su nežmonėmis – „augalais, gyvūnais, medžiagomis ir neapčiuopiamomis būtybėmis“, šiuolaikiniai menininkai galės ir toliau veikti kaip tarpininkai. Pasitelkdami šiuolaikines technologijas, jie padės kūrybingai išskleisti gamtos atsakus, paversti juos žmonėms suprantamais paveikiais vaizdais bei garsais⁶⁶. Tiesa, visi šie naujieji šiuolaikinių kūrėjų vaidmenys tėra antriniai, pagrindinis – Žemiškoji ambasadorystė: prisidėti siekiant įveikti žmogaus santykio su gamtine substancija perskyrą, ypač ten, kur kadais plonytė siena šiandien yra virtusi praraja.

Posūkis⁶⁷ geokeramikos link

Apie pokyčius keramikos meno pasaulyje pradėti rašyti straipsniai ir mokslo darbai, leidžiamos naujos knygos, kartais ir su nuorodomis į ankstesnius, prieš tai mažiau dėmesio dėl vienokių ar kitokių priežasčių sulaukusius šaltinius. Žemėn orientuoti keramikai noriai dalijasi nauja patirtimi ir įžvalgomis, kviečia į savo ir bendraminčių kolegų parodas, kūrybines dirbtuves, kartu su dalyviais siekdami – tikrąja to žodžio prasme – išsižeminius (nebe išsimolinius⁶⁸) įsižeminti. Tiek į gamtos mokslus pakrypusių menininkų, tiek į (geo)keramikų

63 Rubavičius, Vytautas. „Gamtos menininkas, kaip šamanas, antropoceno iššūkių vyzdys“. *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, [interaktyvus], 2023, p. 158, [žiūrėta 2025-06-13], https://www.sovijus.lt/wp-content/uploads/2023/11/SOVIJUS-T.-11-Nr.-1_157-174_Rubavicius.pdf.

64 Šiame kontekste neįmanoma nepaminėti Michael Jackson pasauliniu hitu 1995 metais tapusios „Žemės dainos“ (angl. *Earth Song*). Pasirinkęs bliuzo, operos, roko ir gospelo stilių kokteilį atlikėjas palietė itin jautrias globalizacijos, visuotinio godumo ir abejingumo savo aplinkai temas. Šio amžiaus pradžioje dar vieną „Žemės dainą“ sukūrė žinomas JAV kompozitorius Frank Ticheli. Tai kontempliuoti taiką kviečiantis chorinis kūrinys.

65 Geopoezija – geologų Harry H. Hess ir Johannes H. F. Umbroge pasiūlytas terminas. Tai ne tik žanras ir rašymas apie planetos problemas, bet kosminio mąstymo būdas apie jungiamąsias linijas tarp „atokiausių visatos atstumų iki mūsų pačių gelmių“. Bobbette, Adam. *Geopoetics: A New Political History*. Durham: Duke University Press, 2023, p. 236.

66 Rubavičius, Vytautas, *op. cit.*, p. 158.

67 Žodis „posūkis“ pasiskolintas iš nusipelnusių ir žymių antropologų, filosofų Philippe Descola, Marianne Elisabeth Lien, Gisli Pálsson, Rosi Braidotti, Bruno Latour ir kitų. Jų tyrimų akiratyje – antropoceno arba vadinamojo žmogaus amžiaus epocha.

68 Turint omenyje, kad molis tėra vienas iš Žemėn orientuotos keraminės medžiagos komponentų.

persikvalifikavusių mokslininkų ir įvairių sričių profesionalų išsikelti Žemėn orientuoti kūrybiniai tikslai aktualūs ne tik mokslo ir meno bendruomenėms, bet ir plačiajai visuomenei. Magistro tiriamajam darbui „Posūkis geokeramikos link“⁶⁹ medžiaga surinkta ir susisteminta atsižvelgiant į informacijos apie galimą geokeramiką užfiksavimo faktą – rašytiniuose, vaizdo ir kitomis medijomis užregistruotuose šaltiniuose. Literatūros ir duomenų paieškos vyko lietuvių, anglų, prancūzų, italų, ispanų, olandų, liuksemburgiečių ir kitomis kalbomis – naudojantis ir internetiniais vertimo įrankiais. Galiausiai apibendrinus mokslinę ir specializuotą keramikos literatūrą ir ryškiausias bendrybes sulipdžius į trūkstamą sąvoką galima vertinti geokeramikos ypatumus ir raidą. Įdomu, kad visuose pasaulio žemynuose reiškiasi Žemėn orientuoti šiuolaikiniai keramikos menininkai, tik nebūtinai apie juos galime (šiandien) žinoti.

Graikiškos kilmės žodžius „geo“ (*gē* – žemė) ir „keramika“ (*keramos* – molis) sujungiau atsižvelgdama į lietuvių kalboje vartojamų tarptautinių žodžių dūrinių darybą. Jei galimą geologija, geografija, geodezija, geochemija, geopolitika, geopoloezija ir pan., kodėl negalimą geokeramiką? Pirmasis dūrinio dėmuo apibūdina antrąjį: tai „Žemės keramika“⁷⁰, jos apimtis – Žemė, kaip planeta, ir – per naujojo medžiagiškumo prizmę – žemė, kaip tos planetos paviršius, dirvožemis visu savo apčiuopiamumu. Geokeramikai, arba abiejų žemių keramikai, sinonimiška lėtoji,

tvari, žiedinė, įvietinta, vadinamojo nulinio kilometro (sieki), archajinė, dirvožemio, netgi purvo keramika, o geokeramikams – įsižeminę, žemės siaurąja ir Žemės plačiaja to žodžio prasme, antropoceno epochos keramikai. Žemėn orientuotos meninės praktikos išdava – įžeminto turinio meno kūrinys, sukurtas iš žemės, mąstant apie Žemę. Geokeramikos ir jo verstinio atitikmens *geoceramics* terminai suponuoja meno ir mokslo terminijoje esančią spragą: Žemėn orientuotos keramikos sąvoką reiškiantis žodžių junginys vis dar nėra apibrėžtas. Tarytum tam iki šiol nebūtų (buvę) poreikio? Stebina faktas, kad labai į anglišką panašios darybos žodį viena Nyderlandų kompanija užregistravo... kaip prekių ženklą⁷¹. Turint omenyje šios keramikos ilgalaikį aktualumą, bent jau tol, kol žmonija neišspręs savo pačios susikurtų ekologinių problemų, tikėtina, kad mano pasiūlytas šiandienines realijas atspindintis naujadaras galėtų įsitvirtinti tiek lietuvių, tiek kitų kalbų vartosenoje.

Geokeramika atliepia šių dienų epochos iššūkius: ji – daugiabriaunė, neįsivaizduojama be antropoceno konteksto ir atitinkamai kuriamo su tuo susijusio naujo turinio, be senųjų ir naujųjų technologijų arba jų derinio ir galiausiai be žemės siaurąja ir be Žemės plačiaja to žodžio prasme. Į šios keramikos meninės praktikos lauką neturėtų patekti pirktinis nevietinės kilmės molis, porcelianas, glazūros, pigmentai, mineralai ir kt. Nebent būtų panaudojami minimalūs jų kiekiai, stengiantis pabrėžti

69 Palilionytė, Milda, *op. cit.*

70 Angl. *Earth ceramics*.

71 GeoCeramica® – 2017 metais užregistruotas prekių ženklas, priklausantis Nyderlandų kompanijai, kuri prekiauja grindų plytelėmis, pagamintomis iš keramikos ir betono mišinio.

kurias nors kuriamo įvietinto meninio objekto ypatybes ir (arba) tvariais sumetimais – palengva sunaudojant anksčiau įsigytų medžiagų likučius⁷². Šiai keramikai būdingas naujasis medžiagiškumas, į kūrybinį procesą įtraukiant vietinį dirvožemį su visa esybe: smėliu, moliu, akmenimis, uoliena, vandeniu, augalais, gyvūnų kaulais ir kt. Molis, kaip vienas iš jo sluoksnių, gali tapti nebe pagrindine, bet papildoma kūrybine žaliava. Taip pat panaudojamos, gamtai nekenkiant, įvairios žmonijos atliekos, kaip antai miškininkystės, sodininkystės, statybų ir pan. Svarbu pastebėti, kad geokeramika sinonimiška lėtajai, tvariai, žiedinei, įvietintai, vadinamojo nulinio kilometro (siekiui), archajinei, dirvožemio, netgi purvo⁷³ keramikai, bet pastarosios jai nebūtinai tapačios, nes ne visuomet atliepia Žemėn orientuotos (meninės) keramikos praktiką. Tiek dekoratyvinė, tiek funkcinė, tiek dekoratyvinė-funkcinė geokeramikų kūryba atliepia šių dienų epochos iššūkius. Ja siekiama atskleisti etinį ir ekologinį susirūpinimą dėl žmonijos įspaudo geologinėje aplinkoje, artimo, tęstinio ir intensyvaus santykio su žeme kūrybinius rezultatus, kviečiama gilesniems apmąstymams. Geokeramikos išdava – įžeminto turinio meno kūrinys, sukurtas iš žemės, mąstant apie

Žemę. Geokeramikas – kontempliatyvus keramikos amatmenininkas, nelygu jo išsilavinimui: tai nusižeminęs kūrėjas, ypač dėl žmonijos negailestingai trypiamos Žemės fakto, sąmoningai siekiantis įsižeminti.

Jeigu kūrėjai dėl vienokių ar kitokių priežasčių nuspręstų nepaisyti kurių nors šių kompleksinės apibrėžties dėmenų, geokeramika skambėtų kaip apgaulė, būtų dar vienas meninės keramikos pavyzdžių, kai deklaruojamas į Žemę orientuotas turinys atspindimas iš dalies arba visiškai neatspindimas. Visgi jei atsidavimas geokeramikos (meninei) praktikai keltų per daug ir per didelių iššūkių, šiuolaikiniai menininkai visuomet galėtų pasirinkti, kiek jie iš tikrųjų nori ir gali reikštis kaip geokeramikai. Siekiant ateityje išvengti nesusipratimų ir šios profesijos subanalizavimo, kaip šiandien neretai pasitaiko dangstantis pseudoekologinėmis idėjomis ir žaliujo, tvariojo turinio neatspindinčiomis blizgiomis etiketėmis, labai praverstų geokeramikų etikos kodeksas. Jame galėtų būti užfiksuotos įsižeminusių kūrėjų vaidmenis lydinčios privilegijos ir moraliniai įsipareigojimai. Geokeramikos turinį apsaugoti galėtų ženklavimas, panašus į Saugomos geografinės nuorodos (SGN), kuri ES administruoja EUIPO ir kuris taikomas amatams ir pramonės produktams. Taip pat pasitarnautų autorystės sertifikatai ir detalesnės keramikos meno kūrinių sudėties kortelės, nebepasitenkinant vien tik autoriaus įspaudu. Galiausiai geokeramikos terminą viešai pateikti, savo kūrybiniais pavyzdžiais įprasminti ir įtvirtinti, ir, prireikus, įteisinti galėtų patys Žemėn orientuotos keramikos kūrėjai kartu su lingvistais ir teisininkais.

Posūkis geokeramikos link – tai savotiška atogrąža į praeitį, sąmoningai

72 Reikšminga ir šią idėją atliepanti į Žemę atsigręžusios ir Bornholmo saloje sau kūrybinę medžiagą pradėjusios išsikasti danės Anne Mette Hjortshøj pastaba. Anot įsižeminusios keramikės, dar laukia ilgas kelias, kol jos studijoje baigsis visas prieš tai importuotas molis plastiko maišuose. Levy, Matt, Shibata, Hitomi, Shibata, Takuro. *Wild Clay: Creating Ceramics and Glazes from Natural and Found Resources*. London: Bloomsbury Publishing Plc, Herbert Press, 2022, p. 99.

73 Ang. *dirt ceramics, mud ceramics*.

mąstant apie ateitį. Mano pirmąją geokeramikos temą „plytą“ įmūryti padėjo Roberto Harrisono knyga „Sustainable Ceramics: A Practical Approach“⁷⁴, kurios pavadinimą iš anglų kalbos būtų galima versti tiek *Tvari(oji) keramika*, tiek *Darni (Subalansuota) keramika*. Graži paralelė: amerikietis bene labiausiai išgarsėjo, kai su bendraminčiais menininkais, kurie pripažįsta plytas tinkamomis kurti skulptūrinį meną, 2010-aisiais įkūrė Pasaulinę plytų menininkų asociaciją⁷⁵, kuri tebegyvuoja iki šiol. Kūrėjas ir autorius, remdamasis kruopščiai surankiotomis bendraminčių keramikų išvalgomis ir atliktų tyrimų rezultatais, minėtoje knygoje paneigia keramikos kaip galimai netvarios profesijos prielaidas, nustebina netikėtais tvarių kūrybinių sprendimų pavyzdžiais. Vieni įdomiausių, lydimi gausių iliustracijų, susiję su jo paties kūrybine praktika: plytų ar trinkelų gamyba iš molio ir glazūrų atliekų, pasitarnaujanti kaip puiki nauja medžiaga meno objektams kurti⁷⁶. R. Harrisonas įsitikinęs: tvarią keramiką kuriantys menininkai turėtų patys visokeriopa būti tvarūs, ir pats tai atskleidžia savo gyvenimo būdu, kūrybos pavyzdžiais ir sveikos gyvensenos patarimais. Apibendrindama šią knygą – dėl Žemės orientuotos keramikos turinio atspindžio *per se* – laikyčiau geokeramikos

gairių ar vadovo prototipu, o paties išimtinio autoriaus ir jo pateikiamų kitų keramikos menininkų kuriamą tvarią keramikos meną – sinonimišką geokeramikai. Geokeraminė „plyta“ numeris du buvo netikėta KTU Silikatų technologijos katedros tyrimo⁷⁷ informacija apie dažnus (buitinius ir meninius) iššūkius keliantį Liuksemburgo smiltainį, gausų silicio dioksido, daugiausia – kvarcinio smėlio pavidale. Vėliau tų „plytų“ tik daugėjo.

Geokeramikos pavyzdžiai Lietuvoje

Kaip pasaulinėms geokeramikos tendencijoms atliepia lietuviškoji meninės keramikos aplinka? Menotyrininkė Lijana Štavičiūtė-Natalevičienė pastebi, kad „[š]iuolaikinės lietuvių keramikos padėtis šiais greito vartojimo ir lengvesnių kūrybos kelių paieškų laikais atrodo komplikauta, nes, viena vertus, ji siejama su archetipiniu Lietuvos palikimu ir yra pagarbioje vietoje, kita vertus, keramikai kyla nemažai išbandymų. Nepaisant šiuolaikinio meno lauko liberalizavimo, ji (kaip ir senais laikais) reikalauja gilaus techninio ir technologinio proceso pažinimo. Tai yra tikras iššūkis keramikai – būti įdomia ir neribotas raiškos galimybės žadančia sritimi daugiakalbiame meniniame gyvenime“⁷⁸. Į minėto konteksto lauką įtraukus Žemės orientuotos keramikos apibrėžtį ant Lietuvos keramikų pečių turėtų kristi dar didesnė profesinė našta. Visgi ar ji (būtų) nepakeliama? Ar

74 Harrison, Robert. *Sustainable Ceramics: A Practical Approach*. Bloomsbury Publishing Plc, Herbert Press, 2013.

75 Angl. World Association of Brick Artists (WABA). Daugiau žr. *WABA at the Clayarch Gimhae Museum of architectural ceramics*, robertharrison, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://robertharrison.co/waba-at-the-clayarch-gimhae-museum-of-architectural-ceramics>.

76 Robert Harrison, *op. cit.*, p. 70–75, 84–87, 112–121.

77 Daugiau žr. Palilionytė, Milda, *op. cit.*, p. 54.

78 *Panevėžio tarptautiniai keramikos simpoziumai 2008–2019*: Panevėžio miesto dailės galerijos katalogas, sudarytoja Aurelija Seilienė. Panevėžys: Taurapolis, 2020, p. 12.

tinkamas sąlygas turintys arba galintys susikurti šiandieniniai Lietuvos keramikai ir keramikos menininkai bent iš dalies užsiima geokūrybine praktika?

Nepaisant to, šiuo metu Lietuvos keramikos padangėje reiškiasi daug keramikų, specializuotų keramikos leidinių čia (vis dar?) nėra. Vieną kitą straipsnį apie keramiką galima rasti elektroniniuose ir (arba) spausdintiniuose šiuolaikinio meno, kultūros, dizaino ir architektūros leidiniuose, kaip antai „Dailėje“ (nuo 2022 m. straipsnius iš keturių rubrikų perkėlusiam į „Dailėraščių“), „Kultūros baruose“, „Literatūroje ir mene“, „7md“, „Lamų slėnyje“, *Artnews*. Su keramika susijusius reportažus retsykliais transliuoja Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (LRT) rubrikoje „Kultūra“, patalpina nemokamoje filmų ir serialų platformoje LRT EPIKA. Sveikinti na Vilniaus dailės akademijos absolventės Monikos Gedrimaitės iniciatyva vesti keramikos tinklaraštį, kuriame spausdinami jos pokalbiai su kitais Lietuvoje kuriančiais šiuolaikiniais keramikos menininkais. Telioka apgailestauti, kad 2019–2020 m. aktyviai besireiškusi jauna kūrėja šią veiklą (laikinai?) sustabdė. Norisi tikėti, kad vienądien apie šalies (geo)keramikus išgirs menu ir kultūra besidomintys pasaulio skaitytojai, kuriems skirtas Lietuvos kultūros instituto anglų kalba dukart per metus leidžiamas meno ir kultūros žurnalas ** as a Journal*.

Prieš užduodant klausimą, ar Lietuvos keramikai apskritai naudoja vietinį molį – tai būtų žingsnelis arčiau geokeramikos, – nustebina internete rastas keramikos menininko iš Vilniaus Valdo Pukevičiaus pasisakymas. Jis prieš kelerius metus

nerekomendavo išsikasti ir profesionaliai naudoti lietuviško molio, „nes jis turi priemaišų, galinčių pakenkti keramikos dirbinių kokybei“⁷⁹. Jam tarsi prieštarautų Beatričė Kelerienė, viename interviu apgailestavusi, kad studijų metu niekas jos nemokė elementarių geologijos žinių ir kad tik keliaujant po svečias šalis jai atsivėrė molio įvairovė. Kalbėdama apie laukinį molį grafikė ir keramikė pastebėjo, kad jį „reikia valyti, perkošti, sugaišti labai daug laiko“, bet jis „labai uždega“. Prisimena, kad žvyro karjere Lietuvoje rado į molį bevirstančių dūlančių akmenų. Jų prisirinko, bet kol kas neišbandė⁸⁰. Norisi tikėti, kad kadaise su laukiniu lietuvišku moliu nesėkmingai paeksperimentavęs V. Pukevičius ir dar neeksperimentavusi B. Kelerienė vienądien viešai pristatys galbūt unikaliausias savo geokūrinių kolekcijas.

Ar juodąją keramiką kuriantys Lietuvos keramikai galėtų būti laikomi geokeramikais? Kaip antai vilniečių keramikų šeima: Eugenijus Paukštys ir Eglė Zulonaitė-Paukštienė su dukromis Auguste Šinkūniene ir Ieva Paukštyte-Schinello, kauniečiai Česlovas ir Jūratė Gudžiai, Merkinę garsinantys – Petras Pretkelis ir visa keramikų šeimyna: Skirmantas Petraitis, Elvyra Petraitienė, Džiugas Petraitis ir Rūta Indrašiūtė. Ar vien dėl atgaivintų archa-

79 Mikėnaitė, Neringa. „Labai populiari medžiaga nueina užmarštin: po žeme paliekame dar neišnaudotus turtus“, DELFI, [interaktyvus], 2018, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.delfi.lt/grynas/aplinka/labai-populiari-medziaga-nueina-uzmarstin-po-zeme-paliekame-dar-neisnaudotus-turtus-79421827>.

80 Pokalbis su keramike Beatričė Keleriene, monikagedrimaite, [interaktyvus], 2020, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.monikagedrimaite.com/post/pokalbis-su-keramike-beatri%C4%8De-keleriene>.

jinių degimo technologijų propagavimo, (pirktinio arba išsikasto, bet kitų paruošto) vietinio molio panaudojimo juos būtų galima laikyti kuriančiais naują (geo)turinį? Nebūtinai. Rūta Indrašiūtė atskleidžia, kad Merkinės „molis labai gražus“, „kažkoks ypatingas“, „bet skilinėja, tad tenka maišyti su baltu“⁸¹. Be to, ji – puiki dekoratorė, taigi užtepusi storą glazūrą ir pigmentų sluoksnį nesuteikia Merkinės (apylinkių) moliui galimybės kalbėti, atsiskleisti visu savo grožiu. Keramikas Skirmantas Petraitis viename interviu itin atviras: iškastą vietinį molį nuveža „pas tokį žmogų, jis jį mums sumala, išvalo, paruošia naudoti“⁸². Susidaro įspūdis apie labai gerai pažintą žemę, su kuria nesiekama arba mažai siekiama bendradarbiauti, verčiau ją įprasminant finansinės naudos duodančios istorinės amatininkystės tikslais?

Savotišką iššūkį (lietuviško?) laukinio molio skeptikams meta į Lietuvą iš Šveicarijos sugrįžusi aplinkosaugos mokslininkė Marija Špokaitė. Ji Vilniuje įkūrė keramikos studiją „Negalvojanti keramika“ ir teigia savo studijoje eksperimentuojanti su laukiniais moliais, gaminanti glazūras iš jų ir iš pelenų, iš kriauklių ir iš statybinių atliekų.

Persikvalifikavusi (geo)keramikė (o gal tik keramika papildžiusi savo profesiją sąrašą?) kuria „lėtai, svajodama ir stebėdama gamtą“, savo kūryboje stengiasi akcentuoti tvarumą, aplinkosaugą, gamtos pažinimą ir eksperimentinį požiūrį į keramiką⁸³. Norisi tikėtis, kad vienądien informacija M. Špokaitės interneto svetainėje bus papildyta ir pagilinta faktais ir pavyzdžiais, nes šiuo metu apsiribojama kukliais kasdienės keramikos dirbinių pavyzdžiais.

Ekologiškos ir žiedinės keramikos paieškos internete atveda iki Agnės Kučerenkaitės – prekės ženklo „Ignorance is Bliss“ įkūrėjos bei vystytojos. Nyderlanduose ir Lietuvoje estetiškus ir funkcionalius produktus kurianti dizainerė dukart laimėjo Naujojo europinio bauhauso idėjas skleidžiančios WORTH partnerystės programos finansavimą⁸⁴. Ir, kaip skelbia vieno straipsnio antraštė, „[L]ietuvės sukurtus produktus iš atliekų perka Europos architektai“⁸⁵. Jos projektas „Biofuel Waste is Bliss“ apima Vilniaus šiluminės elektrinės pelenų, kaip bioenergijos atliekų, panaudojimą pramoninėje naujų keraminių plytelių gamyboje. „Tai yra bendras darbas kartu su aplinkosaugos mokslininke Marija Špokaite, o juo siekiama, kad atliekos būtų utilizuojamos

81 Averkienė, Rūta. „Keramikė Rūta Indrašiūtė: „Merkinės molis kažkoks ypatingas, nes iš jo padaryti darbai paslaptinai skamba““. *Moteris*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.moteris.lt/lt/veidai/g-65460-keramike-ruta-indrasiute-merkines-molis-kazkoks-ypatingas-nes-is-jo-padaryti-darbai-paslaptinai-skamba>.

82 Rakauskė, Raminta. „Merkinėje – tikra juodosios keramikos meka: išskirtiniai gaminiai, kaip magnetas traukia užsieniečius“, DELFI, [interaktyvus], 2022, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.delfi.lt/lt/verslas/verslas/merkineje-tikra-juodosios-keramikos-meka-isskirtiniai-gaminiai-kaip-magnetas-traukia-uzsieniecius-90958353>.

83 *Apie mane*, Marija-spo, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://marija-spo.com/apie-negalvojanti-keramika>.

84 *Šiuolaikinio dizaino atstovė Agnė Kučerenkaitė sulaukė tarptautinio pripažinimo*, LRT, [interaktyvus], 2023, [žiūrėta 2025-04-30], <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2009041/siuolaikinio-dizaino-atstove-agne-kucerenkaite-sulauke-tarptautinio-pripazinimo>.

85 *Lietuvės sukurtus produktus iš atliekų perka Europos architektai*, gzuikiai, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://gzuikiai.lt/lietuvės-sukurtus-produktus-is-atlieku-perka-europos-architektai>.

optimaliai⁸⁶. Medžiagų dizainerė bendradarbiauja su Nyderlandų įmonėmis, kurios užsiima dirvožemio valymu: iš jų gauna mišrias metalo atliekas, kurias panaudoja pigmentinėms glazūroms keramikai išgauti. Ji taip pat kuria riboto kiekio keramikos ir tekstilės kolekcijas, kurias eksponuoja įvairiose parodose ir galerijose, nes „[t]ai yra būdas žmonėms papasakoti istoriją ir ją vizualizuoti“⁸⁷. Jei Agnė Kučerenkaitė dar netapo Lietuvos-Nyderlandų geokeramike, tai, mano įsitikinimu, yra itin priartėjusi prie Žemėn orientuotos keramikos. Panašiai kaip ir Rima Leipuvienė – neseniai Lietuvos keramikos padangėje sužibusi dar viena persikvalifikavusi (geo)keramikė. Baigusi verslo studijas dirbo tarptautinėje kompanijoje, o po darbo gilino keramikos žinias dailininko keramiko Gvido Raudoniaus studijoje⁸⁸. Vėliau įsirengė savo dirbtuves, palaipsniui ėmė dalyvauti grupinėse ir konkursinėse keramikos parodose, simpoziumuose, tapo Lietuvos dailininkų sąjungos nare, šiuolaikinio meno mugės „ArtVilnius’23“ dalyve. Įdomu, kad ji nenaudoja lipdymo technikos, molio formavimui pasitelkia kiek neįprastus, kūrimo metu dirbtuvėse randamus objektus, pavyzdžiui, pušies malką. Į dalį darbų iš šamotinio molio įtraukė Latvijos, kur trumpą laiką gyveno, pajūrio smėlio⁸⁹.

86 Šiuolaikinio dizaino atstovė Agnė Kučerenkaitė su-
laukė tarptautinio pripažinimo, op. cit.

87 9zuikiai, op. cit.

88 Visockienė, Vilija. „Keramikė R. Leipuvienė: „Siekiu harmonijos su gamta“, dusetukultura, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.dusetukultura.lt/keramike-r-leipuviene-siekiu-harmonijos-su-gamta>.

89 *Vieneri metai*, rimaleipuvieneceramics, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://lt.rimaleipuvieneceramics.com>.

Visiems Lietuvos keramikams ir potencialiems geoturinio kūrėjams gerą žinią 2024 m. lapkričio 15 d. pasiuntė istorijos žurnalas „Voruta“ su antrašte „Lietuvos pelkėse slypintis turtas: nuo gydomojo purvo iki tvarios energijos šaltinio“. Turtu pavadintas sapropelis – „organinės augalų liekanos, mikroorganizmų ir mineralinių dalelių organogeninės nuosėdos, susidariusios ežerų, pelkių ir kitų stovinčio vandens telkinių dugne, kur deguonies kiekis minimalus“⁹⁰. Informacija, kaip sapropeliu būtų galima praturtinti lietuvišką laukinį molį, praplečiant jo (fizinių) savybių spektrą, yra tarsi raginimas Lietuvos (meninės) keramikos kūrėjams atsigręžti į žemę, kaip naujo medžiagiškumo klotus. Nes į Žemę, kaip Planetą, negausūs pavyzdžiai rodo, jau atsigręžta. Lietuvos keramikos padangėje šiuo metu reiškiasi daug keramikų, bet keramikos dirvoje dar tik bando sudygti pirmieji geokeramikos daigai. Tai liudija tam susiklosčiusias palankias sąlygas. Labai tikėtina, kad lietuviškas laukinis molis, kantriai tūnantis ne taip jau giliai – dirvoje ir mūsų pašamonėje – būsimų bendrakūrėjų dėka vienądien atsiskleis visa savo esybe, visu savo grožiu.

Trumpos išvados

Išanalizavus antropoceno epochoje susiformavusį lauką, atsiskleidė būtinybė nuo neigiamo žmonijos poveikio apsaugoti Žemės geologiją ir ekosistemas, taigi

90 *Lietuvos pelkėse slypintis turtas: nuo gydomojo purvo iki tvarios energijos šaltinio*, Voruta, [interaktyvus], 2024, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.voruta.lt/lietuvos-pelkese-slypintis-turtas-nuo-gydomojo-purvo-iki-tvarios-energijos-saltinio>.

kartu ir žmonių – nuo jos pačios veikimo. Nepaisant antropogeninį poveikį lydinčių neiginių ir prieštaravimų, Antropoceno epocha šiuolaikiniams menininkams dosni naujais plačiais horizontais. Žmogų nukėlus nuo jo paties susikurto pjedestalo, Žemę pradėjus matyti ne kaip tarnaitę, bet kaip lygiavertę partnerę, posthuma-

nistinėje aplinkoje susiformavo Žemėn orientuotos keramikos raiškos laukas ir padiktavo naują sąvoką „geokeramika“ ir jos apibrėžtį. Bene svarbiausias geokeramikų – amatmenininkų ir į menininkus persikvalifikavusių mokslininkų ir įvairių sričių profesionalų vaidmuo – Žemiškoji ambasadorystė.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

- About*. International Geosphere-Biosphere Programme (IGBP), [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <http://www.igbp.net/about.4.6285fa-5a12be4b403968000417.html>.
- About*, LotteGlob, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://lotteglob.co.uk/about>.
- About us*, Moreclaylessplastic, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://moreclaylessplastic.org/more-clay-less-plastic>.
- The Anthropocene*. IUGS, [interaktyvus], [p. 1], 2024, [žiūrėta 2025-06-13], https://www.iugs.org/_files/ugd/fifco7_40d1a7ed58de-458c9f8f24de5e739663.pdf?index=true. „Antropocentrizmas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.vle.lt/straipsnis/antropocentrizmas>.
- Apie mane*, Marija-spo, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://marija-spo.com/apie-negalvojanti-keramika>.
- Arnold, Stephanie. „Vicus and Tallán Roots: Polo Ramírez“. *Ceramics Monthly*, [interaktyvus], 2024, Nr. 3, [žiūrėta 2025-06-13], <https://ceramicartsnetwork.org/ceramics-monthly/ceramics-monthly-article/vic%C3%BAs-and-tall%C3%A1n-roots-polo-ram%C3%ADrez#>.
- Artefacts, Julie Conrad Design Studio (JCDS), [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://jcds.lu/artefacts>.
- Averkienė, Rūta. „Keramikė Rūta Indrašiūtė: „Merkinės molis kažkoks ypatingas, nes iš jo padaryti darbai paslaptinai skamba““. *Moteris*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.moteris.lt/lt/veidai/g-65460-keramike-ruta-indra-siute-merkines-molis-kazkoks-ypatingas-nes-is-jo-padaryti-darbai-paslaptin-gai-skamba>.
- Bertašiūtė-Grosbaha, Ieva. „Ką žino meninin-
- kės rankos – materialusis intelektas ir tylosios žinios kūrybinėje praktikoje“. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2021, p. 21.
- Bisphenols*, ECHA, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://echa.europa.eu/hot-topics/bisphenols>.
- Bobbette, Adam. *Geopoetics: A New Political History*. Durham: Duke University Press, 2023, p. 236.
- Braidotti, Rosi. *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press, 2013, p. 2.
- Crutzen, Paul J., Stoermer, Eugene F. „The Anthropocene“. *IGBP Newsletter 41*, [interaktyvus], 2000, [žiūrėta 2025-06-13], p. 17 ir 18.
- <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>.
- „Deposit / Westerwald Project Tontouristen Kollektiv. Sweden“. Jøker Johnsen, Susanne, editor. *European Ceramic Context 2024: Exhibition Catalogue*, Royal Danish Academy – Architecture, Design, Conservation, 2024, p. 142 ir 143.
- ECHA identifies risks from PVC additives and microparticle releases*, ECHA, [interaktyvus], ECHA/NR/23/31, [žiūrėta 2025-06-13], <https://echa.europa.eu/-/echa-identifies-risks-from-pvc-additives-and-microparticle-releases>.
- Ekskursijos ir pramogos*, karjerais.lt, [interaktyvus], 2025, [žiūrėta 2025-06-13], <https://karjerais.lt>.
- Epichlorohydrin (1-chloro-2,3-epoxypropane)*, ECHA, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://echa.europa.eu/substance-information/-/substanceinfo/100.003.128>.
- Formal subdivision of the Holocene Series/Epoch*, Stratigraphy, [interaktyvus], 2018, [žiūrėta 2025-06-13], <https://stratigraphy.org/news/125>.
- „Geokeramika“, *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Lietuvių kalbos institutas, 2015–2025, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-04-30], <https://ekalba.lt/naujazodziai/>

geokeramika?paieska=geokeramika&i=68c402fd-8bb2-42a9-98ad-ea760c82fd7c.

„Geokeramikas (-ė)“, *ibid.*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-04-30], <https://ekalba.lt/naujazodziai/geokeramikas,%20-%C4%97?paieska=geokeramika&i=42ce378d-fcff-4e0d-ba70-ad9600a0cb1f>.

Geopoetic vessels, fionabyrnesutton, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], https://www.fionabyrnesutton.co.uk/gallery_497674.html [žiūrėta 2025-06-13].

Harrison, Robert. *Sustainable Ceramics: A Practical Approach*. Bloomsbury Publishing Plc, Herbert Press, 2013, p. 70–75, 84–87, 112–121.

Levy, Matt, Shibata, Hitomi, Shibata, Takuro. *Wild Clay: Creating Ceramics and Glazes from Natural and Found Resources*. London: Bloomsbury Publishing Plc, Herbert Press, 2022, p. 99.

Lietuvės sukurtus produktus iš atliekų perka Europos architektai, 9zuikiai, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://9zuikiai.lt/lietuvės-sukurtus-produktus-is-atlieku-perka-eu-ropos-architektai>.

Lietuvos pelkėse slypintis turtas: nuo gydomojo purvo iki tvarios energijos šaltinio, Voruta, [interaktyvus], 2024, [žiūrėta 2025-06-13],

<https://www.voruta.lt/lietuvos-pelkese-slypintis-turtas-nuo-gydomojo-purvo-iki-tvarios-energijos-saltinio>.

Magrane, Eric. „Climate geopoetics (the earth is a composted poem)“. *Dialogues in Human Geography*, 2020, Nr. 11, d. 1, p. 4–160, doi: 10.1177/2043820620908390.

Mikėnaitė, Neringa. „Labai populiar medžiaga nueina užmarštin: po žeme paliekame dar neišnaudotus turtus“, DELFI, [interaktyvus], 2018, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.delfi.lt/grynas/aplinka/labai-populiari-medziaga-nueina-uzmars-tin-po-zeme-palieka-me-dar-neisnaudo-tus-turtus-79421827>.

Moderniausias šalyje Klaipėdos valstybinis muzikinis teatras – miesto identiteto ir pajūrio kraštovaizdžio dalis, LRT, [interaktyvus], 2024, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2199518/moderniausias-salyje-klaipedos-valstybinis-muzikinis-teatras-miesto-identiteto-ir-pajurio-krastovaizdzio-dalis>.

Morkūnienė, Jūratė, Plečkaitis, Romanas. „Humanizmas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.vle.lt/straipsnis/humanizmas>.

Narušytė, Agnė. „Pirmasis pokalbis

apie meninį tyrimą: (kodėl gi) menininkui (reiktų) vėl į akademią?“ *ArtNews*, [interaktyvus], 2014, [žiūrėta 2025-06-13], <https://artnews.lt/pirmasis-pokalbis-apie-menini-tyrima-kodel-gi-menininkui-reiktu-vel-i-akademija-22912>.

Our History, slowfood, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.slowfood.com/our-history>.

Palilionytė, Milda. „Posūkis geokeramikos link“. *Magistro darbas*. 2025, p. 54, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:232069761/datastreams/MAIN/content>.

Panevėžio tarptautiniai keramikos simpoziumai 2008–2019: Panevėžio miesto dailės galerijos katalogas, sudarytoja Aurelija Seilienė. Panevėžys: Taurapolis, 2020, p. 12.

Più argilla meno plastica. More Clay Less Plastic, vivivalcolvera, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://vivivalcolvera.it/project/lauren-moreira> [žiūrėta 2025-06-13].

Pokalbis su keramike Beatrice Keleriene, monikagedrimaite, [interaktyvus], 2020, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.monikagedrimaite.com/post/pokalbis-su-keramike-beatri%C4%8De-keleriene>.

Rakauskė, Raminta. „Merkinėje – tikra juodosios keramikos meka: išskirtiniai gaminiai, kaip magnetas traukia užsieniečius“, DELFI, [interaktyvus], 2022, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/merkineje-tikra-juodosios-keramikos-meka-isskirtiniai-gaminiai-kaip-magnetas-traukia-uzsieniecius-90958535>.

„Reducing the Distance. Alicja Patanowska. Poland“, Jøker Johnsen, Susanne, editor. *European Ceramic Context 2024: Exhibition Catalogue*, Royal Danish Academy – Architecture, Design, Conservation, 2024, p. 110 ir 111.

Rock & Paddle Technique, poloramirez, [interaktyvus], žiūrėta 2025-06-13], <https://poloramirez.com/rock-paddle-technique>.

Rubavičius, Vytautas. „Gamtos menininkas, kaip šamanas, antropoceno iššūkių vydyje“. *Sovijus. Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*, [interaktyvus], 2023, p. 158–161, [žiūrėta 2025-06-13], https://www.sovijus.lt/wp-content/uploads/2023/11/SOVIJUS-T-11-Nr-1_157-174_Rubavicius.pdf.

Šiuolaikinio dizaino atstovė Agnė Kučerenkaitė sulaukė tarptautinio pripažinimo, LRT, [interaktyvus], 2023, [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/2009041/>

siuolaikinio-dizaino-atstove-agne-kucerenkaite-sulauke-tarptautinio-pripazinimo.

TO CRAFT CLAY IS TO LOVE & RESPECT THE EARTH, poloramirez, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://poloramirez.com>.

Varto, Juha, *Meninis tyrimas. Kas tai? Kas jį atlieka ir kodėl?* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2022, p. 59, 162.

Vieneri metai, rimaleipuvieneceramics, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://lt.rimaleipuvieneceramics.com>.

Visockienė, Vilija. „Keramikė R. Leipuvienė: „Siekiu harmonijos su gamta“, dusetukultura, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://www.dusetukultura.lt/keramike-r-leipuviene-siekiu-harmonijos-su-gamta>.

WABA at the Clayarch Gimhae Museum of architectural ceramics, robertharrison, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://robertharrison.co/waba-at-the-clayarch-gimhae-museum-of-architectural-ceramics>.

„Witchcraft. Vinni Frederiksen. Denmark“, Jøker Johnsen, Susanne, editor. *European Ceramic Context 2024: Exhibition Catalogue*, Royal Danish Academy – Architecture,

Design, Conservation, 2024, p. 56 ir 57.

2009 m. balandžio 30 d. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas Nr. XI-242, Suvestinė redakcija nuo 2025-01-01 iki 2025-08-31, e-seimas.lrs, [interaktyvus], [žiūrėta 2025-06-13], <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.343430/asr>.